

Ծ Ի Ա Ծ Ա Ն

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՔ, ՆՈՐԱԼՈՒՐՔ ԵՒ ԶՈՒԱՐՃԱԼԻՔ

ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ ԱՐՏԱՔԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱՆՅԻՅ.

Քարնան գաներուն բացուելովն ալ չբացուեցաւ եւրոպայի քաղաքական միջնորդութեան նոյն անատուգութեան ու անհանգստութեան մութը պատերէ աշխարհիս երեսը՝ ինչ որ պատած էր տարւոյս սկիզբները։ Ամենեւին յայտնի չէ դեռ՝ թէ ինչպէս պիտի վերջացնեն Իտալացիք Հռոմի խնդիրը, ինչ կերպով ազատութիւն պիտի գտնէ Վենետիկը, ինչպէս պիտի լմըննայ Ասորոց երկրին դործը, ուր պիտի վերջանայ Մաճառներուն տեղագործութիւնը։ Ասոնք բոլորովին նոր բաներ չեն աշխարհիս պատմութեանը մէջ, եւ ժամանակին հարկը կ'պահանջէր որ այս խնդիրները դուրս ելնէին. բայց բանը այս է թէ սոքա ինչպէս պիտի լուծուին, խաղաղութեամբ ու խոհեմութեամբ թէ զէնքով ու արեան հեղեղներով։

Վերջին լրագրաց մէջ ուրախական կամ յուսադրական լուր մը չկայ։ Պապը կարգինալաց ժողովոյն մէջ անցեալ ամիս այնպիսի ատենախօսութիւն մը ըրեր է՝ որ անոր խօսքերէն ամենեւին չերեւնար որ միտք ունենայ իւր կողմանէ հրաժարելու աշխարհական իշխանութենէն. ընդ հակառակն՝ նորա խօսքին նայելով, ով որ այն իշխանութեան դպչիլ ուղէ՝ մեծ յանդգնութիւն ու մահու չափ մեղք ըրած կ'լինի։ Ժամանակիս քաղաքակրթութիւնը բացէ իրաց կհերքէ ու կը մերժէ պապը, վասն զի հռովմէական կաթոլիկ գաւառներին գէտ է, եւ կըսէ թէ «Աշխարհիս երեսը մի միայն ճշմարիտ եւ սուրբ գաւառանք կաթոլիկութիւնն է, եւ նա միայն կտանի յաւիտենական երջանկութեան» եւ ասոր նման խօսքեր։ Գաղղիոյ կէս պաշտօնական լրագիրներէն մէկը (Constitutionnel), պապին ատենաբանութեանը վրայ խօսելով կըսէ. «Ստիպուած եմք ըսելու ցաւով սրտի «թէ Պիոս Թ՝ պապին կարծիքն այս է եղեր որ՝ «եկեղեցին ու ժամանակիս քաղաքակրթութեանը իրարու թշնամի՝ իրարու հակառակ են։ Այսպիսի վարդապետութիւնը մեք հակառակ կ'կարծեմք թէ պատմութեան եւ թէ «բնական խելքի, եւ վախեմք թէ ասոր հետեւանքները մեծապէս վնասակար կ'ընան «լինել. ուստի չեմք կրնար չցաւիլ որ Հռոմի «կառավարութիւնը այս ճանապարհը մտեր

«է։ Կցաւիմք նաեւ ասոր որ պապը ամենեւին «միտք չունի Իտալիոյ հետ հաշտուելու։ Մե- «ղի աւելի փափաքելի էր որ նա հաշտու- «թիւն առաջարկէ, քան թէ՝ զղջալ ուղղ- «ներուն ներողութիւն, ինչպէս որ կ'ընէ։ Նե- «րողութիւնը կամ թողութիւնը նուաստու- «թիւն կըրէ թէ թողութիւնը տուողին եւ «թէ առնողին. իսկ հաշտութեամբ եւ հա- «մաձայնութեամբ աւելի կ'ընար բարձրանալ «պապին՝ քան թէ Իտալիոյ կառավարու- «թեան պատիւը։»

Մինչդեռ Հռոմի խնդիրը այս միճակիս մէջ կգտնուի, Իտալիոյ խորհրդարանին մէջ զօրաւոր ձայներ կ'արձարանան անդադար՝ որ ժամ մը առաջ Հռոմ քաղաքը մայրաքաղաք Իտալիոյ հրատարակուի, եւ Գաղղիացոց կայսեր առաջարկուի որ իւր զօրքերը քաշէ հանէ Հռոմէն։ Քավուր կոմսը այն խօսքերուն այս պատասխանը տուեր է թէ «Կերթամք մեք Հռոմ, անտարակոյս, բայց Գաղղիոյ հաւանութիւնն ընդունելէն ետեւ... Իսկ երբոր հասնիմք այն տեղը, եկեղեցւոյ ազատութիւնը կհրատարակեմք եւ յատուկ օրէնքով մը այն ազատութիւնը կապահովցնեմք։» Մեղի յայտնի չէ թէ գաղղիական քաղաքականութեան գիտաւորութիւնները ինչպէս պիտի համաձայնին Իտալացոց քաղաքական հետ. բայց Իտալացիք հաստատ դրեր են մտքերնին թէ Գաղղիացոց զօրքերը շուտով պիտի ելնեն Հռոմէն, եւ Հռովմ՝ բոլոր Իտալիոյ մայրաքաղաքը պիտի դառնայ։

Կարիպալտին շուտով պիտի սկսի արդեօք Վենետիկոյ համար պատերազմը Աւստրիոյ դէմ, դեռ չգիտցուիր։ Ասոր տարակոյս չըկայ որ Իտալացիք պատրաստ են իրենց դիւցազնին մէկ խօսքովը նորա ետեւէն ամէն տեղ երթալու. բայց կերեւնայ թէ Փիէմոն. թի կառավարութիւնը կարծիք կ'ընէ որ դեռ պատերազմը սկսելու ժամանակը չէ։ Լրագիրներ կան որ կըսէին թէ Կարիպալտին անցեալները Թուրին գնացեր՝ թագաւորին հետ տեսնուելու. յետոյ ձենովա գառնալով՝ պատերազմի յորդորներ է զօրքը. ոմանք ալ ըսեր էին թէ Կարիպալտին Աւստրիոյ դէմ պատերազմը պիտի սկսի Ալպանիայէն (Առ-

նառաջորդ) ու Տալմացիայէն: Սակայն վերջի լուրերէն կերեւի որ Կարիպալտին ալ փէմննթի կառավարութեան հետ համաձայնէր է՝ պատերազմը ուշացընելու:

Անգլին Աւստրիան իւր կողմանէ պատրաստ է պատերազմի, եւ սաստիկ ամրացուցեր է իտալիոյ բերդերն ու ծովեզերքը. բայց միայն չունի պատերազմը ինքը սկսելու. վասն զի Մաճառները ամենեւին հանդարտ չեն, եւ կուզեն դրեթէ բոլորովին անկախ լինել:

Աւստրիայէն:

Դաղլիոյ բրած պատերազմական պատրաստութիւնները կարգէ գուրս կերպով կզարնեն ամենուն աչքին, բայց չգիտցուիր թէ նորա պատերազմը որո՞ւ դէմ է: Առ այժմ հաւանականը այս կերեւնայ որ Դաղլիան կուզէ պատրաստ գտնուիլ ո՞ր եւ իցէ գիպուածի՝ այսպիսի ժամանակ որ արեւելք եւ արեւմուտք առ հասարակ պատերազմի եւ խռովութեան վախերով լցուեր է:

Ա Ս Ո Ր Ի Ո Յ Ե Ր Կ Ր Ի Ն Զ Ա Ր Դ Ը .

(Վերջ. Տես էջ 107.)

Իսմայիլ Փաշան քանի մի հազար կանոնաւոր զօրքով Ասորւոց երկիրը գնաց: Երբոր Դամասկոս՝ այսինքն Շամ քաղաքին խռովութիւնը պաշտօնական կերպով եւրոպա լսուեցաւ, Անգղիացւոց ու Դաղլիացւոց արեւելեան գործոց նկատմամբ ունեցած հանգստութիւնը շփոթեցաւ: Նափոլէոն Կայսրը իսկոյն այս նշանաւոր խօսքերն ասաց. «Կարծեմ թէ մօրս ըսած երգը ատենն է կատարելու: — Partons, pour la Syrie, — Ծն, չուեմք յԱսորիս»: Որտե՞նքս Թագուհւոյն այս երգը՝ նորա որդւոյն Նափոլէոնին Դաղլիոյ գահը բազմելէն իվեր Դաղլիացւոց համար ազգային երգ մը դարձեր էր: Վերջապէս Դաղլիան կարգադրութիւն քաւ որ գունդ մը զօրք զրկուի Ասորիք՝ բրիտանացի պաշտպանութեանը համար. սակայն անգղիացիք վախճալով որ մի՛ գուցէ արեւելք ուրիշ տէրութեանց ոյժը աւելնայ, այս անգամ ալ մարդասիրական զգացմունքները մէկդի դրին: Լորտ Փալմերսթոն աղէկ հասկըցած էր որ երկիր մը զօրք մտցընելը աւելի հեշտ է քան թէ զանոնք անտի դուրս հանելը. այս բանիս օրինակ կրնայ լինել Հռոմը: Դաղլիացւոց Ասորեստան զօրք յուղարկելը զանազան տիպաւորութեանց ու կասկածներու պատճառ կրնար լինել. վասն զի անկարելի է որոշել թէ եւրոպացիք այն աւազակաբարոյ բարբարոսները արդեօք ե՞րբ պիտի նուաճեն ու հանգիստ սրտով ետ դառնան, այնպէս որ երկիւղ չունենան թէ մի՛գուցէ իրենց հոն չեղած ատենը բրիտանացի հանգստութիւնը նորէն վրդովի:

Դաղլիոյ մարդասիրական դիտաւորութեանցն ու Ասորւոց երկիրը զօրք յուղարկելուն արգելքը Նեղու դիտմամբ՝ Անգղիոյ տէրութիւնը այս խնդիրը մէջ ձգեց, որ թէպէտ եւ Ասորւոց երկրին գործոցը մէջ եւրոպական տէրութեանց օգնականութիւնը հարկաւոր է, սակայն պէտք է նախ Օսմանեան դրան յօժարութիւնը առնուլ, եւ խօսք տալ իրեն թէ եւրոպական տէրութիւնները ուրիշ անգամ անոր ներքին գործոցը մէջ ամենեւին պիտի չմտնեն:

Օսմանեան տէրութիւնը՝ Անգղիոյ ջանքովը վերջապէս Փարիզի մէջ եւրոպիոյ հինգ երեւելի տէրութեանց դեսպաններուն ժողով մը կազմել տուաւ, որ Ասորւոց երկրին ապաստամբութիւնը սանձելու վրայ խորհուրդ ընեն: Երկար վէճերէն ու կռիւներէն ետքը, ժողովոյն անդամները երկու պայմանադրութիւն ստորագրեցին: Մէկուն զօրութեամբը Ասորւոց երկիրը 12,000 եւրոպական զօրք պիտի յուղարկուի. որ վեց ամիս պիտի մնան այն կողմերը: Երկրորդ պայմանադրութեան ուժովը հինգ գլխաւոր տէրութեանց դեսպանները իրենց Օսմանեան տէրութեան առաջարկած գործակցութեանը համար, ամենեւին փոխարէն մը առնելու միտք չունենալը յայտնեցին: Բայց այս եւս յայտնեցին թէ հինգ տէրութեանց փափաքն է որ Օսմանեան տէրութիւնը իւր խոստմանցը համեմատ՝ բրիտանացի վիճակը լաւցընելու համար՝ պէտք եղած կարգադրութիւններն իգործ դնեն:

Բոլոր Ասորւոց երկրին մէջ առուտուրը դադարեցաւ. Տիւրքիները բոլոր անասունները քշեցին տարին, Պէրութի, Դամասկոսի եւ Սայտայի շրջակայ տեղերը աւրեցին՝ քանդեցին ու ցանքերը փճացուցին: Սայտա քաղաքը երկու հազարի չափ փախստական կար: Բովի երկիրներն ալ փախստաւորութիւնը 40 հազարի կհասնի: Այնպիսի խառն բազմութեան մէկտեղ ժողովելէն մաղձամահը (քուլթան) սկսաւ այն խեղճերուն մէջ ջարդ ընել:

Մինչդեռ եւրոպիոյ աղմկայոյզ քաղաքական խնդիրներուն զբաղած արեւմտեան տէրութիւնները հոգ մը չէին ըներ Արեւելքի խեղճութիւններուն վրայ, Հելլենացիք, այսինքն Յունաստանի Թագաւորութեան Հռոմմները՝ Ասորւոց երկրին խռովութիւնը լսածներուն պէս՝ ժողովեցան իրենց Թագաւորին քովն ու խորհուրդ ըրին որ շուտով այն կողմի բրիտանացի օգնութիւն մը հասցընեն: Իսկոյն յօժարակամ տուրքերու ստո-